

مقام معظم رهبری، چندی پیش، با اشاره به نام گذاری دهه سوم انقلاب به نام «دهه پیشرفت و عدالت»، خاطر نشان کردند: پیشرفت در عرصه های مختلف به معنای واقعی کلمه رخ داده است اما در زمینه «عدالت» اقرار می کنیم که عقب مانده ایم. این اظهارات ایشان، باعث توجه جدی تر به مقوله عدالت شد. در همین زمینه، روزنامه خراسان، مجموعه گزارش هایی را در تبیین این موضوع تنظیم کرده است.

آسیب شناسی تحقق عدالت اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران(۲)

عدالت در «فرصت ها»، ضروری تر از عدالت توزیعی

جواد غیانی

Economic@khorasannews.com

در شماره اول از سلسله گزارش ها در باره عدالت در نظام اقتصادی، به میزان تحقق شاخص های کلان اقتصادی در حوزه عدالت پرداختیم و امروز در باره عدالت قبل از تولید یا همان برابری فرصت ها صحبت خواهیم کرد. در آینده نیز سراغ عدالت بعد از تولید و مصادیق آن از جمله مالیات و یارانه خواهیم رفت.

■ **بی عدالتی در فرصت ها، ریشه نابرابری ها**

غلبه بر برخی نظریات و تفکرات افراطی در باره عدالت باعث شده است، در ذهن برخی، عدالت مساوی یا مداخله گسترده دولت، محدودیت زیاد در مالکیت و آزادی فردی و سیاست های بازتوزیعی مثل پرداخت مستمری از طریق کمیته امداد یا پرداخت یارانه قلنداد شود. در سوی دیگر طیف نیز برخی دیدگاه های افراطی، هر گونه مداخله دولت را مانع کارایی اقتصادی و حتی عدالت می دانند. این نگاه افراطی، حتی بدون توجه به نقصان های نظام بازار در کشور، نبود شفافیت، فضای ناسالم و ناعادلانه کسب و کار، فسادو، ... باز هم مداخله های دولت را نفی می کند.

بااین حال در یک نگاه متعادل، اولادولت باید برای تخفیف آثاربی عدالتی ونابرابری موجود، سیاست های بازتوزیعی را در دستور قرار دهد و آن مهم ترین که فضایی عادلانه برای دسترسی برابر افراد به فرصت های تولید و کار فراهم آورد. به بیان دیگر، اگر دسترسی به نهاده ها و فرصت های تولید به صورت عادلانه میسر باشد، اکثر افراد توان کسب درآمد مناسب را خواهند داشت ونیازی به سیاست های بازتوزیعی، حمایتی و یارانه ای گسترده نخواهد بود. متأسفانه نگاه اول که در گذشته وجود داشته و به انحرافات منجر شده است. این در حالی است که در تحقق عدالت، دسترسی به فرصت های برابر، قبل از تولید، بسیار حیاتی تر است و به نظر می رسد بیشتر نارضایتی ها در کشور نیز ناشی از نابرابری در فرصت ها و دسترسی هاست. منظور از 'توزیع قبل از تولید'[۱] یا 'عدالت قبل از تولید' این است که افراد دسترسی برابر و عادلانه به فرصت ها و عوامل تولید داشته باشند؛ آموزش و مهارت آموزی و تانسهیلات بانکی و مجوز های دولتی.

■ **لطفا عدالت را در ضرب جینی و نرخ فقر خلاصه نکنیم**

وقتی در توضیح عدالت، صرفا به ضریب جینی یا نرخ فقرا میزان پرداخت یارانه ومستمری به همه مردم یا برخی اقشار توجه کنیم، در عمل بسیاری از ریشه های نابرابری و ظلم در حوزه های اقتصادی را نادیده گرفته ایم. اگر معیار مان در

افزایش عدالت ضریب جینی باشد، یک دولت می تواند با افزایش یارانه یا مستمری این شاخص را بهبود ببخشد. اما آیا با این کار نظام اقتصادی عادلانه خواهد شد؟ قطعاً این گونه نیست. بلکه آن چه ضروری است، دسترسی عادلانه به فرصت ها و نهاده های کار و تولید است. فهرست زیر را مرور و خودتان قضاوت کنید که اگر این عوامل برای همه به صورت عادلانه در دسترس باشد، آیا نیازی به سیاست های بازتوزیعی و حمایتی، جز در موارد خیلی خاص (مثل معلولان یا بیماران خاص) خواهد بود؟ برقراری عدالت در فرصت ها و دسترسی برابر به امکانات فعالیت اقتصادی، علاوه بر رفع نابرابری، کرامت انسانی افراد را حفظ و بسیاری از نارضایتی ها را ریشه کن خواهد کرد.

۱- **دسترسی برابر به امکانات بهداشتی، سلامتی و تحصیلی؛ زیرساخت عدالت**
هر فردی برای کار کردن و خلق ثروت، قبل از هر چیز به بدن و ذهن سالم نیاز دارد. حال اگر به هر دلیلی در یک جامعه، دسترسی به زیرساخت های بهداشتی و سلامتی (اعم از جسمی، روحی و مشاوره ای) به صورت عادلانه ممکن نباشد، تحقق عدالت در همین گام اول، تبدیل به یک آرزو می شود که حتی با سیاست های بازتوزیعی و یارانه ای مختلف هم آثار آن از بین نخواهد رفت. بعد از سلامت، یکی از مهم ترین نهاده های تولید، دانش و مهارت است. در یک نظام عادلانه اقتصادی، ضروری است همه افراد جامعه، در نواحی مختلف و از اقشار گوناگون، به طور عادلانه امکان دسترسی به تحصیلات و دوره های مهارت آموزی را داشته باشند. البته با توجه به شاخص های موجود، وضعیت کشور از این نظر در مجموع مناسب است اگر چه، برای توزیع عادلانه تر آن باز هم باید کار های بیشتری صورت گیرد.

۲- **فضای کسب و کار سالم یعنی عدالت، جای دور نرویم**
فرض کنید فردی بخواهد یک کسب و کار جدید را بپندارد. این که او چه چیزی و به چه میزان و چگونه (دستی یا مکانیزه و ...) تولید کند به تصمیم و انتخاب (والیته علایق و مهارت های) خودش بستگی دارد. اما تامین آب و برق و گاز کار گاهش را باید از دولت مطالعه کند. همچنین مجوز شروع کارش را باید از نهاده های صنفی یا دولتی رسمی بگیرد. برای انتقال کالای تولیدی باید به راه و زیرساخت های ارتباطی دسترسی داشته باشد که توسط دولت تامین می شود. برای دریافت تسهیلات (تامین سرمایه اولیه) هم باید راهی بانک شود. مجموعه این عوامل ر فضای کسب و کار می نامند. حال اگر فضای کسب و کار سالم و عادلانه نباشد، یا به بیان دیگر دسترسی به این امکانات به سهولت

و به صورت عادلانه میسر نشود، فرصت کار و تلاش و تولید هم برای برخی یا بسیاری از افراد از دست خواهد رفت و این یعنی وقوع بدترین نوع بی عدالتی. بور و کراسی های دولتی، پارتی بازی در اعطای مجوز ها، رانت جویی، فسادو نبود دسترسی مناسب به تسهیلات بانکی، مواردی است که زمینه بی عدالتی های گسترده را در کشور ایجاد می کند. رتبه ۱۲۴ کشور در شاخص جهانی فضای کسب و کار هم به خوبی بی عدالتی در فرصت ها را در سطح کلان نشان می دهد. البته دسترسی به زیرساخت ها (راه و جاده، آب و برق و گاز و وسایل ارتباطی) در کشور در مجموع شرایط خوبی دارد اگر چه در باره توزیع متوازن آن نمی توان به راحتی قضاوت کرد. اما در برخی حوزه های دیگر مربوط به فضای کسب و کار، مثل تسهیلات بانکی، اعطای مجوز ها و بور و کراسی دولتی، وضع به مراتب بدتر است. شواهدی را که در ادامه مطلب می آید، بسیاری از شما به خوبی لمس خواهید کرد.

■ **کمتر از ۲۰ درصد مردم و خانوار ها به منابع بانکی دسترسی دارند**
یکی از بهترین مثال ها در این خصوص که در افواه عمومی هم وجود دارد، دسترسی به منابع بانکی و تسهیلات است. در شرایط اقتصادی موجود به دلیل قدرت پس انداز کم و سرمایه بر بودن اکثر کسب و کار ها، نبود دسترسی به منابع، یعنی نبود دسترسی به کار و درآمد. برخی به راحتی تسهیلات کلان دریافت می کنند و برخی حتی به سختی هم نمی توانند تسهیلات خرد دریافت کنند! متأسفانه در باره دسترسی اقشار مختلف به تسهیلات، مدت هاست که آمار رسمی منتشر نشده است اما برخی بررسی ها نشان از آن دارد که کمتر از ۲۰ درصد مردم به تسهیلات بانکی دسترسی دارند!
در این زمینه، معاون رفاه اجتماعی وزارت کار چند ماه قبل (آذر ۹۶) اعلام کرد که 'بر اساس مطالعات انجام شده تنها ۱۲ درصد از صدا از خانواده های ایرانی از تسهیلات بانکی استفاده می کنند و دسترسی دهک های فقیر است، بنابراین تسهیلات بانکی با این شیوه فقر را تشدید می کنند'[۱].
پیش از او، آقا محمدی، اقتصاد دان و عضو مجمع تشخیص مصلحت نظام هم آمار جالب تری در این خصوص ارائه کرده بود. او بهمین ۹۳ گفته بود که 'در کشور فقط ۱۷ درصد از خانواده ها به تسهیلات بانکی دسترسی دارند که نرخ این تسهیلات نیز زیر هفت میلیون تومان است و بانک ها بقیه سرمایه خود را به برخی از افراد می دهند'. آقا محمدی این را هم گفت که در دنیا شرکت ها از کوچک به بزرگ تبدیل می شوند اما در ایران شرکت های بزرگ، بزرگ ایجاد می شوند و این مشخص می کند که این شرکت ها از رانت استفاده می کنند'[۱].

■ **مجوز ها فقط برای نور چشمی ها**
اما یک شاخص بسیار مهم دیگر مربوط به فضای کسب و کار، دسترسی به مجوز ها و تأییدیه های رسمی است. کم نشنیده ایم که برخی دستگاه های دولتی یا بوروکرات های منفعت طلب، با استفاده از جایگاه خود، تبعیض روا می دارند یا این که برای کسب درآمد، به برخی مراجعان عملاً ظلم می کنند. مثلاً دستگاهی برای حفظ درآمد خود از بررسی بهداشتی و اعطای تأییدیه، صاحبان کسب و کار را به بیمودن خان های سخت مجبور یا از آن هادرخواست رشوه می کند. بدتر این که مجوز های شروع کسب و کار (مثلاً راه اندازی یک واحد صنعتی یا گردشگری در یک منطقه یا شهر) فقط به افراد خاص داده می شود و بقیه با سخت گیری های عجیبی مواجه می شوند تا خودشان منصرف شوند. در این باره، حیدری، مجری تلویزیون و کارشناس اقتصاد، چند روز قبل این گونه مثال زد: 'نهادهایی را که مجوز خود (گردشگری) می دهند ببینید. اگر بخواهی مجوز را بخری به راحتی با پرداخت پول ممکن است اما اگر بخواهی از مرجع رسمی دریافت مجوز، مجوز بگیری می گویند نمی شود، چرا؟ چون به آن فرد داده اند تا او به متقاضیان بفروشد! یا واسطه می فرستند که از متقاضی پول بگیرند!'

■ **فساد، قاچاق، نبود شفافیت و دسترسی نداشتن به اطلاعات**
فساد و قاچاق و نبود شفافیت هم که نیاز به توضیح ندارد؛ هر چه این انحرافات بیشتر باشد، بی عدالتی ها بیشتر خواهد بود. این گونه انحرافات، حتی اگر به طور مستقیم به حیب همه مردم آسیب نزنند، احساس بی عدالتی شدید ایجاد خواهد کرد. در این زمینه، همین چندر روز قبل در خبری عیلولو، نماینده سابق مجلس، از فردی سخن گفت که به خاطر رانت اطلاعاتی، چند صد میلیارد تومان به حیب زده است. به گفته او، این فرد از تصمیم دولت برای توقف ثبت سفارش خودرو خیر داشته و درست قبل از بسته شدن سایت، چندین برابر ثبت سفارش کرده است و با بسته شدن ثبت سفارش و ایجاد کمبود در بازار، چندین میلیارد سود می برد! این گونه تبعیض ها و سواستفاده از رانت اطلاعاتی، در سطوح پایین تر مثل خرید و فروش زمین و ... هم رخ می دهد و به شدت مخل فضای کسب و کار و فعالیت عادلانه اقتصادی است.

۳- **بی عدالتی از محل بی ثباتی و ناپایداری سیاست های دولت**
اما یک وجه دیگر از اجحاف و بی عدالتی در حق فعالان اقتصادی، بی ثباتی تصمیم های دولتی است. موضوعی که ممکن است برخی را دچار ورشکستگی و برخی را غرق در

پرونده روز

سود کند. خیلی اوقات، افراد بنا بر برنامه ها و جهت گیری های اقتصادی دولت، برنامه ریزی هایی انجام می دهند و اقدام به فعالیت اقتصادی می کنند. مثلاً کشاورزان، طبق وعده دولت برای خرید تضمینی کلزا، الگوی کشت خود را تغییر بدهند. همزمان عده ای دیگر بنا بر سیاست دولت برای خود کفایی در تولید قند و شکر، به کاشت چغندر و احداث کارخانه قند اقدام کنند. دولت سیاست خود را در حمایت از صنعت قند ادامه دهد اما سیاست های دولت در باره کلزاتغییر کند و به تعهدات خود عمل نکند.

در این شرایط یک ظلم و اجحاف بزرگ در حق کسانی رخ خواهد داد که همه زمین و آب و سرمایه خود را به کلزا اختصاص داده اند. از این مثال ذهنی (که تحقق گسترده ای نداشته) که بگذریم، دولت همین الان بر خلاف قانون، حدود ۵ ماه در تعیین و اعلام نرخ خرید تضمینی برخی محصولات کشاورزی تعلل کرده است.
شما اکنون حال کشاورزانی را در یابید که در باره آینده (تداوم سیاست گذشته یا ایجاد تغییر جدی) هیچ نمی دانند و بر اساس احتمالات برای فعالیت اقتصادی و کشت و کار تصمیم می گیرند. همین موضوع را تعمیم بدهید به کسانی که بر اساس سیاست های دولت به تحصیل در یک حوزه خاص می پردازند.
مثلاً چند سال در رشته مهندسی عمران یا هوافضا تحصیل می کنند اما به یک باره، سیاست ها در خصوص توسعه ساخت و ساز یا پیشرفت در صنایع فضایی و هواپیمایی تغییر می کند. یا آن که دولت وعده دهد که با اعطای مشوق هایی مثل کارت اعتباری خرید، از برخی صنایع حمایت می کند. صنایع اقدام به افزایش تولید می کنند تا تقاضای ما زاد ایجاد شده را پاسخ دهند اما دولت به وعده اش عمل نمی کند!
به عنوان یک مثال دیگر، همین چند روز قبل رئیس جمهور وعده تغییر همه کامیون های فرسوده کشور را در دولت دوازدهم داد. وعده ای که بار مالی گسترده ای دارد و اجرای آن ممکن است با مشکل مواجه شود. با این حال

جدول سخت (شماره ۲۸۱)

طراح جدول: بیزین گورانی
<p>نوشته ایوان تور گنیف روسی - شانه اختصاری رجوع کنید</p> <p>۱۱- لوله خونی - سازمان بین المللی استاندارد- محله و برزن ۱۲- واحد اندازه گیری بار الکتریکی - شاعر پارسی گوی قهستانی۱۳- دستگاهی برای خشک کردن موی سر - در امانت روانیست۱۴- کربوهیدرات - بخیل۱۵- از مواد آفیونی- خواهر اسفندیار در شاهنامه۱۶- مکان- از- فروغ دین اسلام- دستگاهی در موسیقی ایرانی۱۷- پیش قراول - گریزنده از روی ترس۱۸- مرتفع - فرنگ۱۹- پارکینسون - آرامش۲۰- نویسنده سرشناس قرن بیستم انگلیس و خالق کار آگاه ریچارد هنی- پهلوان.</p>

حل جدول شماره ۲۸۰
<p>۱- روزنامه چاپ لبنان- اهل چهنم- تنبل۸- جانشین آب در دهان کسی خشک شدن- عقیده- داخل۹- پوسیده- محو کردن- اجاره بها- دیده شده۱۰- شرط اول رانندگی- نویسنده آمریکایی رمان شیرهای جوان- شاعر وطن پرست فرانسوی۱۱- آگیر، تالاب- گویشی در غر بابیران- احسان- سرگشتگی- طایفه.</p>

عمودی:
<p>۱- پرندۀ ای شناگر- از انواع سلول های ایمنی که در خون یافت می شود۲- تخمین- شبیر۳- باردار- فرمان توقف۴- در هم داخل شدن- زبان ترکی۵- قرآن را روی آن گذارده و تلاوت کنند- نمره عالی- پسوند فاعلی۶- ادوات- متعصب تندرو۷- مردن از غصه- نوعی کم خونی حاد۸- پنهان کردن- سبزی کباب۹- فیلمی دیدنی به کارگردانی ویلیام وایلر- از منسوبین نزدیک۱۰- شهری در استان قم- رمانی</p>

طراح جدول: مریم احمدی

عمودی:
<p>۱- واحد شمارش هواپیما- پیام کوتاه۲- دانشکده - آگینه۳- برگ پرندۀ - تایلند سابق- بی خبر از گرسنه۴- کلمه تنبیه و ندا- داستان- چهار من تبریز۵- نتیجه - گازی سبک، بی رنگ و بی بو۶- زمین دار- وبرگول۷- رابزنی- مردم۸- بنیان پیران و بزرگان- کجاست؟۹- تفره- آسیاب بادی قدیمی و نمونه ای از هنر معماری ایرانی۱۰- آشکار- ظلمانی۱۱- سازی شبیه کمانچه -لاجوردی۱۲- همیشگی- بهشت شداد۱۳- مساوی- عامیانه- شغال قصه کلبه و دمنه- آخرین نازی۱۴- قصر- غول پیکر۱۵- هوس زن باردار- پیکان۱۶- قوس- بیشه۱۷- کلمه درد- پست و خوار- متذکی۱۸- واحد وزن مایعات- چشم- کلمه تعجب۱۹- روزگار- رهرو۲۰- فرزند زاده- شوخ و گستاخ</p>

جدول متوسط (شماره ۷۰۷)